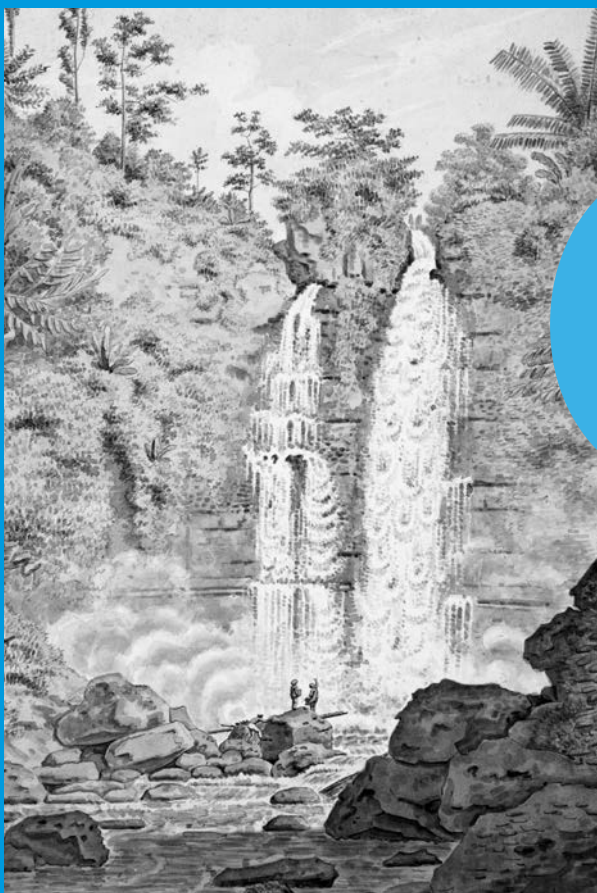

Indische Letteren

Tijdschrift van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde

Op reis in Nederlands-Indië

Indische Letteren

Tijdschrift van de
Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde

Onder auspiciën van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden

Redactie

Arnoud Arps, Jacqueline Bel, Petra Boudewijn, Marijke Denger, Rick Honings (hoofdredacteur), Geert Onno Prins, Nick Tomberge (secretaris), Coen van 't Veer (penningmeester) en Peter van Zonneveld (voorzitter)

www.indischeletteren.nl

ISSN 0920-6949

ISBN 9789087049782

Hoofdredacteur: Rick Honings, e-mail: r.a.m.honings@hum.leidenuniv.nl

Tekstredactie: Susanne Onel

Penningmeester: Coen van 't Veer, e-mail: coenvantveer@online.nl

Ledenadministratie, productie en distributie

Uitgeverij Verloren BV, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum, Tel.: 035-6859856 | e-mail: bestel@verloren.nl

Inhoud

Redactioneel	249
Rick Honings, 'Eene stalen ziel in een metaal lichaam'. De reis van N.W. Schmal, vrijwillige jager te paard op Java	253
Sylvia van Zanen & Andreas Weber, Schreeuwende apen, zingende vogels en fluitende kogels. Natuuronderzoek op Sumatra in oorlogstijd (1833-1834)	279
Mikko Toivanen, Kinderen van het imperium. Corry en Hugo Loudon op reis naar Indië in 1871-1872	301
Emma Hooghwinkel, Beladen erfgoed in Batavia. Vier reizigers over imperialisme en (anti-)kolonialisme tijdens het interbellum	320
Nick Tomberge, Herbergen en hotels, pensions en pasanggrahans. Europese accommodaties in Nederlands-Indië	336
Uitnodiging lezingenmiddag februari 2022	357
Verschenen: Het land van 'Oosterzonneloed'	358

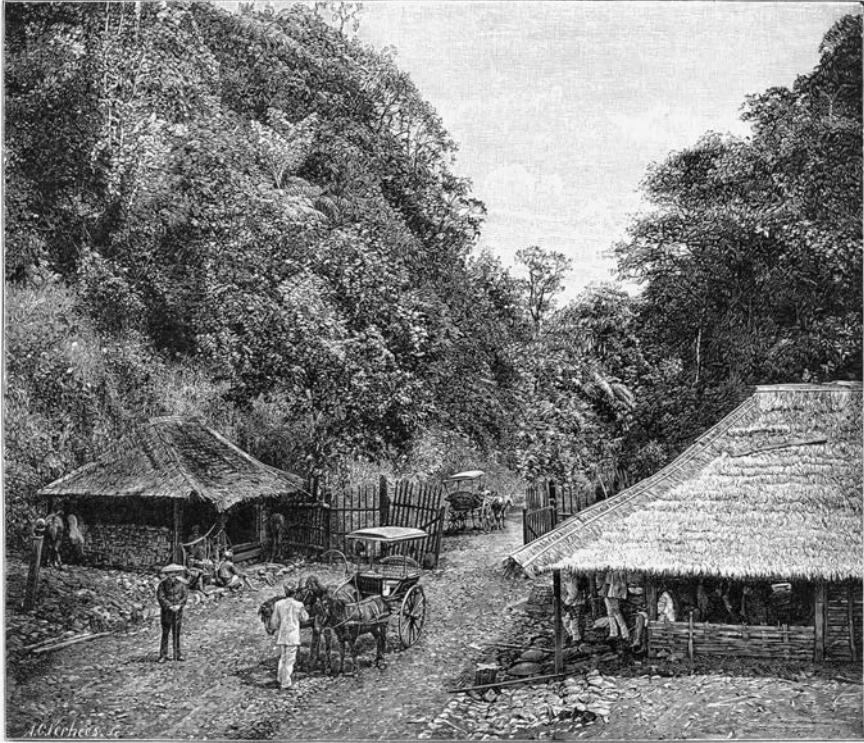
Afbeelding omslag: Pieter van Oort, tekening van de waterval 'Penganten' bij Bandung. Aquarel over potlood, op papier. Getekend op Java, circa 1832. Collectie Centraal Museum Utrecht, 10530.

Redactioneel

We kijken terug op twee geslaagde activiteiten: de Vijfde Indische Letteren-lezing, uitgesproken door prof. dr. Siegfried Huigen op vrijdag 1 oktober, en het Bronbeek-symposium over 'Kritische stemmen in de Indische letteren' van zondag 14 november. We zijn verheugd dat er weer meer mogelijk was, ook wat betreft de activiteiten van onze werkgroep.

In deze aflevering van *Indische Letteren* staat het thema 'Op reis in Nederlands-Indië' centraal. Het is niet voor het eerst dat dit onderwerp aandacht krijgt; in 2015 werd er al een aflevering van het tijdschrift aan gewijd. Datzelfde jaar verscheen *Een tint van het Indische Oosten. Reizen in Insulinde 1800-1950*, onder redactie van Rick Honings en Peter van Zonneveld, samengesteld ter gelegenheid van het afscheid van Olf Praamstra als hoogleraar in Leiden. Voor deze aflevering van *Indische Letteren* kozen we een enigszins andere invalshoek: we vroegen zes onderzoekers te schrijven over onbekende reisverhalen of onbekende aspecten van bekende reisverhalen in relatie tot Indië. Dit themanummer werd samengesteld door Rick Honings en Nick Tomberge, die – samen met Judith Bosnak – in Leiden het NWO Vidi-project *Voicing the Colony. Travelers in the Dutch East-Indies, 1800-1945* uitvoeren.

Dit project begeeft zich, evenals dit themanummer, op het gebied van de *travel writing studies*, een vakgebied dat de laatste decennia internationaal sterk in opkomst is. Er verschijnen monografieën en bundels met artikelen, en er zijn de afgelopen jaren tal van overzichtsstudies en handboeken gepubliceerd. Recent nog verscheen *The Routledge Research Companion to Travel Writing* (2020) onder redactie van Alasdair Pettinger en Tim Youngs. Sinds 1997 wordt bovendien het tijdschrift *Studies in Travel Writing* uitgegeven, van de in Engeland gevestigde International Society for Travel Writing. In Nederland heeft het genre reisliteratuur in vergelijking met de Angelsaksische wereld in verhouding minder aandacht gekregen, al verandert dat de laatste tijd. Die wetenschappelijke belangstelling beperkt zich niet tot historische reisliteratuur. Ook moderne teksten vormen een dankbaar onderzoeksobject.

Het hoogste punt van den grooten postweg op Java.
Naar eene photographie aan de redactie toegezonden door den heer WIGMAN te Buitenzorg.

De Grote Postweg. Particuliere collectie.

In de negentiende en vroege twintigste eeuw was reisliteratuur een geliefd genre, maar tot de ‘hoge’ literatuur werd het niet gerekend. Reisteksten dienden vooral als informatiebron, om het thuisland te informeren over vreemde streken en mensen of om lezers vanuit hun leunstoel ‘exotische’ streken te laten bezoeken. Het onderzoek naar koloniale reizen neemt in de *travel writing studies* een aparte plaats in. Er bestaat veel belangstelling voor de ideologieën die in reisteksten verscholen liggen. Ze mogen op het eerste oog dikwijls een schijn van objectiviteit vertonen, ze zijn het niet. Koloniale reisteksten waren, zoals Elleke Boehmer heeft beklemtoond, ‘vehicles of imperial authority’ en het schrijven was ‘an instrument of rule’. Wie in-

formatie kon verzamelen en publiceren, had de macht om beelden op te roepen en de werkelijkheid niet alleen te beschrijven, maar op die manier ook mede vorm te geven.

Het eerste artikel van dit themanummer is geschreven door Rick Honings en gaat over de reis van Nicolaas Willem Schmal, die in 1829 als 'vrijwillige Jager' met zijn gezin naar Indië vertrok, waar de Java-oorlog op dat moment woedde. Terug in Nederland hing Schmal het geweer aan de wilgen en werd hij boekhandelaar in Zierikzee. In die hoedanigheid publiceerde hij de brochure *De reis van onderofficieren en soldaten naar de Oost-Indiën* (1832), waarin hij een ontluisterend beeld schetst van het leven van soldaten in de kolonie. Schmals ervaringen werden sterk gekleurd door het verlies van zijn vrouw en kind. In de Universiteitsbibliotheek Leiden stuitte Honings bovendien op een onbekend handschrift van Schmal.

Sylvia van Zanen en Andreas Weber schreven onder de titel 'Schreeuwende apen, zingende vogels en fluitende kogels' een bijdrage over de dagboeken van Pieter van Oort, die in 1833 en 1834 natuuronderzoek op Sumatra verrichtte in dienst van de Natuurkundige Commissie voor Nederlandsch-Indië. Weber en Van Zanen publiceerden dit jaar onder de titel *Kunstenaar op Java en Kunstenaar op Sumatra* in twee kloeke delen de reisdagboeken van Van Oort. Sumatra was in die jaren nog grotendeels een terra incognita voor Europeanen, waar veel voor hen onbekende planten- en diersoorten te ontdekken vielen. Maar Van Oort werd er ook geconfronteerd met een 'vijandelijke' inheemse bevolking en gewelddadigheden.

Het derde artikel is geschreven door Mikko Toivanen, die als onderzoeker verbonden is aan de Ludwig-Maximilians-Universität in München en eerder aan het European University Institute in Florence een proefschrift verdedigde over proto-toerisme, onder meer in Indische reisliteratuur. Hij kwam in het Nationaal Archief in Den Haag de originele dagboeken van Corry en Hugo Loudon op het spoor, de kinderen van James Loudon, gouverneur-generaal van Indië van 1872 tot 1875. Zij reisden in 1871-1872 met hun ouders naar Java en legden hun ervaringen allebei vast. Corry schreef in het Frans, terwijl Hugo zich van de Nederlandse taal bediende. Beide dagboeken geven een fascinerend inkijkje in hoe kinderen uit vooraanstaande families naar de Nederlandse kolonie keken en laten zien hoe zij over familie en 'thuis' dachten.

In de twee artikelen die hierna volgen staat de toeristische ervaring van Indië centraal. Emma Hooghwinkel schrijft over 'Beladen erfgoed in Batavia' en toont hoe vier westerse reizigers enkele niet onomstreden toeristische attracties ervoeren: de Amerikaanse toerist E.A. Powell, de Nederlandse journalist C.K. Elout, de schrijver

Locomotief met personeel van de Nederlandsch Indische Spoorweg Maatschappij op Java, omstreeks 1880. Collectie UB Leiden/KITLV.

W.J. Heydeman en de Britse reiziger Bruce R.H. Lockhart. Alle vier bezochten ze het monument van Pieter Erbeveld in Batavia en het vlakbij gelegen 'heilige kanon', dat ook Si Jagoer of Meriam Besar werd genoemd.

Nick Tomberge besteedt ten slotte aandacht aan herbergen, hotels, pensions en *pasanggrahans* in Indië. De beschrijving van de accommodaties waar Europese reizigers overnachtten, is een terugkerend motief in Indische reisliteratuur. Op basis van archiefonderzoek, gegevens uit kranten en reisteksten houdt Tomberge een pleidooi voor meer onderzoek naar koloniale accommodaties en reconstrueert hij de globale geschiedenis van het hotelwezen in Indië, vanaf de zeventiende eeuw tot circa 1942.

Graag vestigen we de aandacht op de eerstvolgende reguliere lezingenmiddag, die op vrijdag 18 februari 2022 in Leiden zal plaatsvinden. Meer informatie hierover treft u achterin dit nummer.

We wensen u veel leesplezier en hopen u in het nieuwe jaar bij onze activiteiten te begroeten.

Indische Letteren

Tijdschrift van de
Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde

Uitgever

Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Lidmaatschap van de Werkgroep

Het lidmaatschap van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde staat in principe open voor iedereen. De contributie bedraagt € 30,- per jaar (abonnementen buitenland € 40,-). Leden ontvangen het tijdschrift gratis. Men kan zich opgeven als lid door de contributie over te maken op nummer NL65INGB0001977068 van ING bank ten name van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde te Leiden, onder vermelding van 'Indische Letteren nieuw lid' en uw volledige adres. Mail uw gegevens en e-mailadres ook naar bestel@verloren.nl.

Losse nummers

€ 10,00 of € 12,50 (themanummer) inclusief portokosten Nederland. Voor het buitenland worden de extra portokosten berekend. Het totale bedrag graag vooraf overmaken op rekening: NL65INGB0001977068 t.n.v. Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde te Leiden, o.v.v. het betreffende nummer en uw adresgegevens.

Aanwijzingen voor de auteurs

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij worden door het redactiesecretariaat of de hoofdredacteur toegezonden.

De redactie behoudt zich het recht voor aangeboden kopij voor plaatsing te wijzigen of te weigeren.

Productie Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum, www.verloren.nl

ISSN 0920-6949

36ste jaargang / nummer 4 / december 2021

